

BOŻENA TOMANEK, ALDONA KRÓL
Lublin

SAMORZĄD UCZNIOWSKI W UJĘCIU RUDOLFA TAUBENSZLAGA

W dzisiejszych czasach coraz częściej podkreśla się rolę samorządności, samodzielności i aktywności w każdym podejmowanym przez człowieka działaniu. Niemalże na co dzień mamy do czynienia z różnego rodzaju przejawami samorządności w życiu społecznym, politycznym czy gospodarczym; zadomowiła się ona także na dobre w szkole czy na terenie organizacji młodzieżowych. Wiele można powiedzieć o współcześnie funkcjonujących samorządach, o ich możliwościach, a także zagrożeniach, jakie są z nimi związane. Jednak, aby w pełni to zagadnienie zrozumieć, wydaje się konieczne sięgnięcie do historycznych źródeł rozwoju różnych form samorządności.

Rozwój samorządności uczniowskiej ma długą historię, sięgającą swymi początkami czasów średniowiecza. Realizowała się ona wtedy w formie systemu „pomocników” nauczyciela w przestrzeganiu dyscypliny, czystości itp.¹ W historycznym rozwoju samorządu uczniowskiego można wyróżnić bardzo długi okres intuicyjny oraz stosunkowo młody okres racjonalny². Okres intuicyjny charakteryzował się wieloma próbami i poczynaniami pedagogów, którzy kierowali się odczuciem i intuicją w pracy z młodzieżą; ich działania były związane przede wszystkim ze sprawowaniem kontroli nad nauką i utrzymywaniem karności przez wyznaczonych pomocników lub w formie tworzonych sądów koleżeńskich. W okresie racjonalnym, opartym na badaniach psychologicznych, socjologicznych i praktycznych doświadczeniach pedagogów, pojawiają się nowe formy samorządowe, bazujące na dobrowolnej organizacji młodzieży

---

¹ Zob. Z. Z a b o r o w s k i, *Problemy wychowania społecznego w szkole*. Warszawa 1960 s. 13.

² Jest to rozróżnienie wprowadzone przez J. Bohuckiego; por. t e n ż e. *Samorząd uczniowski*. Katowice 1947 s. 37.

szkolnej. Analizując rozwój różnorodnych form samorządności, można zaobserwować ich stopniowe przekształcanie się od tych, które były inspirowane przez szkołę lub nauczycieli, do tych, które tworzą się w wyniku oddolnej potrzeby działania, z inicjatywy samych uczniów.

W polskim dorobku w dziedzinie samorządności uczniowskiej wyraźnie można zauważyć, że okres bujnego jej rozkwitu przypada na 20-lecie międzywojenne. Przyczyn tej ekspansji – zarówno w teorii, jak i praktyce samorządu – można upatrywać w żywej tradycji wychowawczej z czasów Komisji Edukacji Narodowej, we wpływie pedagogiki „nowego wychowania”, popularyzowanej w tym okresie przez czasopiśmiennictwo pedagogiczne, w specyficznych warunkach społeczno-politycznych, gospodarczych i oświatowych, jakie zaistniały po odzyskaniu niepodległości.

Najbardziej znaczącymi teoretykami i praktykami samorządności uczniowskiej tego okresu byli: Sergiusz Hessen, Aleksander Kamiński, Janusz Korczak i Rudolf Taubenszlag. Każdy z tych pedagogów inaczej rozumiał istotę, cele, funkcje i zadania samorządu uczniowskiego. W niniejszym artykule zostanie przedstawiona koncepcja stworzona przez Taubenszłaga, uważanego za jednego z klasyków teorii samorządu. Uważał on, że zasadniczą funkcją samorządu uczniowskiego jest wychowanie społeczne młodzieży. Zdaniem tego autora, samorząd powinien być terenem uprawiania się w uczestniczeniu w przyszłym życiu społecznym.

I. SAMORZĄD JAKO CZYNNIK WYCHOWANIA SPOŁECZNEGO WEDŁUG RUDOLFA TAUBENSZLAGA

Taubenszlag jest uważany za teoretyka samorządu uczniowskiego okresu międzywojennego. Traktuje on samorząd jako czynnik wychowania społecznego i próbuje ująć w systematyczny sposób zagadnienie jego organizacji, celu, zadań i metod prowadzenia na terenie szkoły³.

Punktem wyjścia sformułowanej przez tego pedagoga koncepcji stała się analiza różnych organizacji społecznych, typowych dla ludzi dorosłych, mogących być matrycą w tworzeniu samorządu na terenie szkoły⁴. Tej specyfiki można doszukać się w naturze zrzeczeń młodzieży szkolnej, które noszą cechy:

---

³ Taubenszlag wymienia m.in. państwo wraz z jego urządzeniami, gminę, spółdzielnię, samopomoc, rodzinę, zakon i armię. Każda z tych organizacji jest rozważana w aspekcie przydatności w tworzeniu samorządu uczniowskiego; zob. R. T a u b e n s z l a g. *Samorząd uczniowski jako czynnik wychowania społecznego*. Łódź 1932 s. 9-16.

⁴ Jw. s. 19.

a) równomierności wieku wychowanków, związanej z przepisami szkolnymi; b) jednolitości uzdolnień, wynikającej z określonego typu szkoły; c) przebywania wspólnie w jednym i tym samym miejscu; d) wspólnego przeżywania pewnych procesów nauczania i wychowania; e) ciągłości doświadczeń intelektualnych, estetycznych i etycznych; f) wspólnej pracy w czasie lekcji i poza nimi; g) wspólnoty zabaw i gier, życia towarzyskiego w obrębie szkoły i poza nią; h) wzajemnego oddziaływania na siebie (destrukcyjnego i konstruktywnego) młodzieży⁵.

Czynniki te decydują o procesie zmiany luźnego zbiorowiska w zespół młodzieży: „powodują powstanie z przypadkowej zbiorowości i mechanicznej uczniowskiej mozaiki jednolitej społeczności wychowanków szkolnych”⁶. Do tych istotnych, swoistych dla samorządu czynników, odróżniających go od innych organizacji, zaliczono także fakt, iż podlega on zmianom form i treści swojego wewnętrznego życia, wpływającym w sposób naturalny z procesu rozwojowego nieustannie dojrzewającej młodzieży⁷.

Nasuwa się więc wniosek, że samorząd uczniowski powinien różnić się od wszelkich innych postaci samorządności spotykanych w społeczności ludzi dorosłych. Jest to główne założenie koncepcji Taubenszłaga, który w sposób następujący porusza to zagadnienie: „Skupienia młodzieży mają swą własną bogatą treść, pełną swoistej żywotności, rozmachu i werwy, żądzą się swą własną, w psychice młodzieży umotywowaną celowością, wyłaniają własne wartości etyczne, estetyczne i intelektualne”⁸.

Autor analizuje pojęcie samorządności, aby wyodrębnić to, co jest charakterystyczne dla działalności samorządowej. Cechy te można ująć w następujące kategorie:

a) samorządem nazywamy „załatwianie spraw własnych”, tzn. takich, które dotyczą danej społeczności;

b) sprawy te są podejmowane „z inicjatywy własnej”, tzn. subiektywnie odczuwanej nieprzymuszonej woli;

c) są one realizowane „sposobem własnym”, czyli samodzielnie ustalonym, uzależnionym od okoliczności danej sprawy działaniem;

d) a także „czynem własnym”, tzn. takim, który daje ujście wewnętrznej energii i zaspokaja potrzebę działania;

e) działalność samorządowa jest podejmowana „z odpowiedzialnością własną”, tzn. odpowiedzialności przed własnym sumieniem, a nie przed jakimiś zewnętrznymi czynnikami;

---

⁵ Zob. jw. s. 19.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże s. 20.

⁸ Tamże s. 21.

f) jak również „dla celu własnego”, czyli podyktowanego własnymi potrzebami⁹.

Każdą samorządność cechuje zatem załatwianie własnych spraw, z własnej inicjatywy, własnym sposobem i czynem, z odpowiedzialnością własną i dla własnego celu. Ta charakterystyka odnosi się do samorządności w ogóle, a autor podkreśla, że samorządna działalność uczniów, będąca jedną z form ludzkiego działania, wymaga zacieśnienia zakresu swoich poczynań, określenia ich treści. W efekcie tego można postawić dwa zasadnicze cele do zrealizowania przez samorząd: *s o c j a l n y*, obejmujący uspołecznienie wychowanka, i *i n d y w i d u a l n y*, sprowadzający się do usamodzielnienia ucznia.

Według autora, na pierwszy plan wysuwa się cel socjalny, który sprawia, że samorząd staje się czynnikiem wychowania społecznego, dając tym samym możliwość dokonania przeobrażenia, „skupienia uczniów w rzeczywiste społeczeństwo, prawdziwą wielojednię duchową, w której każdy siebie odnajdzie na skutek wytrwałej pracy nad sobą, do której ośmieli go społeczeństwo uczniowskie”¹⁰. Realizacja celu społecznego w ramach działalności samorządu wymaga kierowania się zasadą: „wszyscy razem i każdy z osobna”¹¹.

Pierwszy człon tego hasła jest najważniejszym zadaniem organizacji samorządu uczniowskiego; jego urzeczywistnienie sprowadza się do zaktywizowania społeczności uczniowskiej jako całości, złożonej z równowartościowych – choć odrębnych i indywidualnych – jednostek. Chodzi tu o „rzeczywiste współdziałanie członków tej całości, o harmonię zespołu, utrzymaną mimo koniecznej różnorodności poglądów jego członków”¹².

Drugi człon hasła wyraża się w zasadzie: „każdy z osobna” i obejmuje aktywizację każdego wychowanka. Jest ona możliwa tylko wówczas, gdy działanie samorządne będzie charakteryzowała tzw. twórcza różnorodność, przejawiająca się w następujących aspektach:

a) różnorodność rzeczowa samorządnego czynu, która sprowadza się do ustalenia możliwości przeprowadzenia określonych zadań w ramach różnorodnych, wielokomórkowych agend samorządu; niekoniecznie musi ona przybierać formę planu czy programu pedantycznie później przestrzegane – autor proponuje stworzenie „realnej karty możliwości rzeczowych”, dzięki której uda się uniknąć przypadkowości, chaosu, bezładu w tej pracy;

b) różnorodność osobowa samorządnego czynu, związana z „różnorodnością typów charakterów, zdolności, inteligencji, indywidualności wychowan-

⁹ Tamże s. 21-22.

¹⁰ Tamże s. 56; t e n ż e. *Samorząd uczniowski w świetle opinii różnorodnych grup młodzieży szkolnej*. Warszawa 1931 s. 9.

¹¹ Tamże s. 44.

¹² Tamże s. 45-46.

ków”. W jej myśl „uczniowie muszą być pociągnięci do czynu w sposób odpowiadający ich naturze, skłonnościom, zainteresowaniom i dążeniom”¹³. Podobnie jak w pierwszym aspekcie różnorodności, można tu stworzyć „kartę możliwości osobowych” (tzw. kartę personalną), dzięki której wychowanek może zostać scharakteryzowany jako nadający się do określonej działalności w sferze poczynań samorządowych;

c) różnorodność wykonawcza samorządowego czynu, zakładająca to, że wykonanie danego zadania przez ucznia jest nacechowane swoistymi znamionami, „każdy bowiem wychowanek działa po swojemu, pojmując swe zadania samoistnie, zmierza do osiągnięcia celu własnym sposobem, posługując się ustalonymi przez siebie środkami, we właściwym sobie tempie”¹⁴;

d) różnorodność powiernicza samorządowego czynu, przeciwstawiająca się stosowaniu błędnej zasady powoływania do określonych zadań samorządowych jednostek wybranych w drodze głosowania wolą większości¹⁵. Kierowanie się w pracy samorządu zasadą różnorodności powierniczej daje szansę wykonywania zadań przez osoby, które rzeczywiście się do tego nadają, dając tym samym poczucie satysfakcji i radości z odpowiadającej im pracy.

Podsumowując rozważania wokół fundamentalnej dla działalności samorządu zasady: „wszyscy razem i każdy z osobna”, należy podkreślić, iż oba człony tego hasła uzupełniają się wzajemnie, nie ma bowiem zespołu, który by nie obejmował harmonijnie i łącznie wszystkich jednostek, stapiając je w całość, a jednocześnie nie ma jednostek, które nie wykonywałyby określonych zadań z woli tego zespołu i dla jego dobra.

Zdaniem Taubenszлага, samorząd uczniowski powinien w ostateczności „ogarnąć całe życie uczniowskie, szkolne i pozaszkolne i [...] wszelkie postaci aktywizmu wychowanka”¹⁶. Jest to bardzo szerokie ujęcie zadań organizacji uczniowskiej, ale w tej koncepcji nie da się niczego zalecić, domagać, wszystko bowiem, co dotyczy realizacji zadań, zależy od oceny sytuacji istnie-

---

¹³ Tamże s. 47.

¹⁴ T e n ż e. *Samorząd uczniowski jako czynnik* s. 48.

¹⁵ Różnorodność wprowadza w tym aspekcie pewne zmiany np. podjęcie działań przez ucznia na podstawie karty personalnej, zachęcenie, ośmielenie ucznia do wykonania proponowanego mu zadania, pobudzenie do działania jednostek „apatycznych i niechętnych”, dobrowolne zgłoszenie się ucznia do wykonania określonego zadania; różnorodność dopuszcza także możliwość wyboru ucznia przez społeczność, ale ma to być wybór jednorodny lub – gdy taki jest nieosiągalny – zostaje postawiony warunek określonej proporcjonalności głosów (aby był możliwy kompromis przeciwników i zwolenników określonego wyboru); por. t e n ż e. *Samorząd uczniowski jako czynnik* s. 49.

¹⁶ Tamże s. 64; por. t e n ż e. *Samorząd uczniowski w świetle* s. 15.

jącej na terenie szkoły. Można wyróżnić jedynie wiele czynników warunkujących treść i zakres zadań samorządu uczniowskiego. Są one następujące:

- tradycja dziejowa (historyczna), uwzględniająca historyczną postać danej instytucji, będąca kontynuacją jej treści i zamierzeń i wykorzystująca pozytywne wartości danej formy pracy;

- prądy współczesności, które wymagają ciągłej świadomości tego, co się dzieje dookoła: ścierania się ze sobą różnych prądów ideowych, przeprowadzania reform itd.; autor twierdzi, iż „idzie o to, aby nie zastygnąć w bezruchu [...]: najdostojniejsze, najbardziej godne czci prawdy w skamieniałej postaci – to kule u nóg życiowej myśli człowieczej”¹⁷;

- właściwości etniczne różnych narodów;

- właściwości konfesyjne, obejmujące różnice wyznaniowe, społeczne (np. pochodzenie ze wsi lub z miasta);

- okoliczności wieku, wymagające dopasowania treści i zakresu zadań do różnego wieku młodzieży;

- okoliczności płci, wyznaczające np. odrębne sfery zainteresowań;

- dojrzałość zespołu, będąca kryterium doboru określonych zadań;

- możliwości lokalne dwójakiej natury: p e r s o n a l n e j, uwzględniającej stanowisko władzy szkolnej, rodziców i nauczycieli do problematyki samorządu, i r e a l n e j, związanej z pomieszczeniem, wydatkami na działalność tej organizacji.

Powodzenie realizacji zadań samorządu zależy także od przestrzegania następujących wytycznych¹⁸: należy realizować mało, bo duże zamierzenia rodzą niebezpieczeństwo omyłek, błędów, utraty idei przewodniej; należy pracować gruntownie, starannie, sumiennie, unikając pracy obliczonej tylko na efekt; działanie powinno mieć charakter twórczy i samodzielny, gdyż daje to radość i satysfakcję wychowankom; należy pracować całościowo, uwzględniając zarówno zadania o charakterze intelektualnym, jak i estetycznym oraz działać przedmiotowo, konkretnie, w sposób ściśle określony, zmierzający do realizacji wyraźnie zarysowanych czynności.

Uwzględniając czynniki warunkujące zakres i treść zadań pracy samorządowej, jak i wytyczne decydujące o jej powodzeniu można wyróżnić – zdaniem Taubenszlaga – dwa rodzaje spraw, które leżą w gestii samorządu, nadając mu jednocześnie dwójaki charakter: wychowawczy i naukowy. Samorząd wychowawczy to – według autora omawianej koncepcji – zasadnicza postać autonomii uczniów, która zakłada „pociągnięcie wychowanka do odpowiedzialnej pracy

---

¹⁷ Tamże s. 65.

¹⁸ T e n ż e. *Samorząd uczniowski jako czynnik* s. 66-67.

wychowawczej nad sobą, do samowychowania [...], do rozwoju osobowości i tych cech, jakie znamionować winny przyszłego człowieka-obywatela”¹⁹.

Aby umożliwić uczniom samowychowanie, należy w sposób samorządny realizować następujące aspekty życia społecznego:

a) zamierzenia przelotne (np. organizowanie gier, zabaw, wędrowek, wycieczek, uroczystości, akademii, przedstawień, akcji filantropijnych i narodowych, ozdabianie wnętrz szkolnych, powitania gości itp.);

b) zamierzenia stałe o charakterze podstawowym (np. przestrzeganie ładu, porządku, higieny, czystości, karności, obowiązkowości i sumienności, zasad moralności itp.);

c) zamierzenia stałe o charakterze rozwojowym, obejmujące trzy działy: s z k o l n o - s p o ł e c z n y, mający na celu współpracę uczniów z nauczycielami w obrębie samorządu; o s o b o w o - s p o ł e c z n y, ukierunkowany na uzupełnianie osiągnięć szkolnych w formie kół samokształceniowych samorządu; o g ó l n o - s p o ł e c z n y, dający możliwość wszechstronnego społecznego rozwoju uczniów przez udział w takich organizacjach samorządu, jak: bratnia pomoc, kluby towarzyskie itp.

Samorząd o charakterze naukowym realizuje swą działalność poprzez oddziaływanie wychowanków na sprawy natury ściśle dydaktycznej i obejmuje wpływ uczniów na: „usunięcie stanów niezadowolających w szkole w związku z nauczaniem młodzieży”, ilość zadawanych lekcji i wypracowań, rozłożenie materiału naukowego, plan lekcji, oceny klasyfikacyjne, metodę nauczania, program nauczania. Urzeczywistnienie zadań o charakterze wychowawczym i naukowym dokonuje się w trzech typowych formach organizacyjnych samorządu uczniowskiego²⁰, czyli w samorządzie: klasowym, grup międzyklasowych, ogólnoszkolnym.

Ostatnim, choć nie mniej ważnym zagadnieniem jest stosunek nauczycieli do działalności samorządu na terenie szkoły. Słuszne wydaje się zaakcentowanie odpowiedniego przygotowania nauczycieli do zadań, z jakimi zetkną się w ramach systemu samorządowego działania młodzieży²¹. Zdaniem autora, rolę rady pedagogicznej w organizowaniu działalności samorządu można sprowadzić do trzech sfer²²: a) zakreślenia całościowych ram pracy samorządu (pod

¹⁹ Tamże s. 66-67.

²⁰ Zob. tamże s. 88.

²¹ Wśród cech koniecznych w pracy pedagoga z samorządem Taubenszlag wymienia: szczerść, godność, sprawiedliwość, rozumność, taktowność, wyrozumiałość, konsekwencję, prostolinijność, a gdy trzeba – nawet surowość – zob. tamże s. 111; por. t e n ż e. *Samorząd uczniowski w świetle* s. 11.

²² T e n ż e. *Samorząd uczniowski jako* s. 111-112.

względem formalnym i materialnym); b) zatwierdzania ważniejszych poczynań samorządu; c) wyznaczania tzw. kuratorów dla poszczególnych instytucji samorządu; ich zadaniem jest służyć radą i pomocą wychowankom, sprawowanie nadzoru nad poczynaniami samorządu, stałe współdziałanie i czuwanie nad ciągłością pracy w ramach tej organizacji oraz pobudzanie i motywowanie uczniów do wzięcia udziału w jej działalności. Taubenszlag uważa, że „Każdy z nauczycieli powinien w szkole samorządowej uznawać i respektować instytucje i organy samorządu [...]. Nic tak bardzo nie rozgorycza młodzieży, nic jej tak nie obraża i rani, jak lekceważenie jej dzieła samostanowienia, okazywanie jej jawnej czy maskowanej niechęci”²³. Warto jeszcze raz podkreślić, iż stosunek nauczyciela do jakiegokolwiek formy samodzielnego działania na terenie szkoły jest jednym z bardzo istotnych elementów powodzenia w tej materii. Znaczenie tego zagadnienia podkreślali zarówno Hessen, jak i Korczak czy Kamiński.

*

Dla uporządkowania prezentacji koncepcji samorządu w ujęciu Taubenszлага należy sformułować kilka zasadniczych wniosków.

1. Samorząd stanowi czynnik wychowania społecznego urzeczywistniając zasadę aktywizacji wszystkich członków zespołu uczniowskiego – wziętych razem i każdego z osobna.

2. Samorząd nie powinien naśladować jakichkolwiek instytucji funkcjonujących w dorosłym społeczeństwie, gdyż stanowi on swoistą formę działalności młodzieży, rządzącą się własnymi prawami, podyktowanymi ich specyficzną naturą.

3. Tak pojętemu samorządowi stawia się dwa zasadnicze cele do zrealizowania: s o c j a l n y i i n d y w i d u a l n y, przy czym cel społeczny decyduje o społecznym charakterze działalności samorządu i jako taki ma większe znaczenie.

4. Trudno określić dokładnie zasięg zadań samorządu, można jednak wyróżnić czynniki mające na niego wpływ; są to np. tradycja dziejowa, prądy współczesności, właściwości etniczne i konfesyjne, okoliczności wieku i płci, dojrzałość zespołu oraz możliwości lokalne.

5. Powodzenie realizacji zadań wyznaczonych tymi czynnikami zależy od tego, by robić mało, lecz gruntownie, dając wychowankom przeżycia twórcze i całościowe w ramach konkretnych agend samorządowych.

---

²³ Tamże s. 113.

6. Charakter podejmowanych zadań wyznacza dwa wymiary działalności samorządowej: naukowy i wychowawczy, urzeczywistniający się w trzech podstawowych formach organizacyjnych samorządu: klasowym, grup międzyklasowych, ogólnoszkolnym.

7. Od pozytywnego nastawienia nauczycieli zależy efektywność pracy młodzieży w ramach organizacji samorządu uczniowskiego.

BIBLIOGRAFIA

- B o h u c k i J.: Samorząd uczniowski. Katowice 1947.
T a u b e n s z l a g R.: Samorząd uczniowski w świetle opinii różnorodnych grup młodzieży szkolnej. Warszawa 1931.
T a u b e n s z l a g R.: Samorząd uczniowski jako czynnik wychowania społecznego. Łódź 1932.
Z a b o r o w s k i Z.: Problemy wychowania społecznego w szkole. Warszawa 1960.

STUDENTS' SELF-GOVERNMENT ACCORDING TO RUDOLF TAUBENSZLAG

S u m m a r y

The paper discusses the conception of students' self-government established by Rudolf Taubenszlag. According to this conception self-government constitutes a factor of social formation. This is thanks to the putting into practice the principle of activation of all members of the students' group as a whole and of each person individually. Taubenszlag claims that self-government should not imitate any institutions which function in the society of grown-up people, since it constitutes a unique form of youth's activity, which is governed by its own rules. He poses two basic aims for self-government: social and individual. However, he puts more significance of the social aim, an aim which decides about the social character of self-government's activity.

The author does not define precisely the tasks of self-government students' organizations. Yet he lists a number of factors conditioning their contents and scope. To these belong the following: history tradition, the main modern ideas, properties due to ethnic and confession (faith), age and sex of students, maturity of the group and local opportunities connected with the conditions present in a given school. In order to succeed in putting the tasks undertaken by self-government into practice one must abide by the following guidelines: it is better to take up fewer tasks but to carry them out thoroughly; one should ensure that the tasks bear a creative character and develop students independence; their activity should lead to the development of the whole personality; the aim of activity should be strictly defined.

Taubenszlag distinguishes two dimensions of self-government activity: formative and scientific. The formative dimension assumes encouraging a student to a responsible self-discipline; the scientific dimension, however, is closely linked with the didactic activity of a school. Putting the tasks of formative and scientific character into practice is carried out in the three typical organizational forms of students' self-government, i.e. form's self-government, in the self-government of interform groups and in the self-government of the entire school. Teachers' positive approach is crucial for the effective self-government activity.

Translated by Jan Kłos